
Rebeka MESARIĆ ŽABČIĆ

POSLJEDICE
DOMOVINSKOG RATA:
PRIMJER
DUBROVAČKO-NERE-
TVANSKE ŽUPANIJE

Povijest bi trebala biti učiteljica života, no činjenica je da vrijednost „povijesnih zakonitosti“ na istim ili različitim prostorima ovisi o mnogim relevantnim okolnostima vremena. U povijesti su dubrovačka zdanja i zidine odoljele mnogim napadačima te obeshrabrivale najmoćnije sile, poput Mletačke Republike ili Osmanskog Carstva, a istodobno su bile sačuvane kako zahvaljujući diplomatskom umijeću Dubrovčana, tako i zbog sklonosti kompromisu. Ironijom sudbine, svoju su paradoksalnu funkcionalnost dubrovačka zdanja i zidine morali dokazivati tek pred nalletima velikosrpskih i crnogorskih agresora. S druge pak strane, hrvatski narod, a osobito Dubrovčani, vjerujući i zanosći se općepriznatom vrijednošću Dubrovnika kao grada civilizacije i nenadmašne arhitekture, jedinstvenosti prirodnoga sklada duha, kulture, tradicije, tolerancije i otvorenosti, nisu mogli ni pomisliti, a kamoli očekivati da će se na dubrovačkom području dogoditi bombardiranje, razaranja i devastiranje čitavih područja, te ljudske žrtve.

DUBROVAČKO-NERETVANSKA ŽUPANIJA: OSNOVNI PODATCI

Dubrovačko–neretvanska županija najjužnija je županija u Republici Hrvatskoj, teritorijalno organizirana u 22 jedinice lokalne uprave i samouprave, odnosno 5 gradova (Dubrovnik, Korčula, Ploče, Metković i Opuzen) i 17 općina (Blato, Dubrovačko primorje, Janjina, Konavle, Kula Norinska, Lastovo, Lumbarda, Mljet, Orebić, Pojezerje, Slivno, Smokvica, Ston, Trpanj, Vela Luka, Zažablje i Župa dubrovačka). Županijsko središte nalazi se u gradu Dubrovniku. Prema broju stanovnika, Dubrovačko–neretvanska županija veličinom je petnaesta od dvadeset hrvatskih županija, sa 122.870 stanovnika prema popisu stanovništva iz 2001. godine, što je 2,8% stanovništva Republike Hrvatske. U odnosu na popis stanovništva iz 1991. godine, broj stanovnika smanjio se za 2,7%.

Dubrovačko–neretvanska županija ukupne je površine 9.273 km² (12,4% ukupne površine Hrvatske), od čega se 1.783 km² (3,1% kopnene površine RH) odnosi na kopneni dio, a 7.490 km² (80,8% površine Županije ili 23,0% mora Republike Hrvatske) na morski dio. Gustoća naseljenosti od 69 stan./km² manja je od prosjeka za Republiku Hrvatsku. Najmnogoljudnije mjesto je grad Dubrovnik, u kojem je 2001. godine živjelo 43.770 stanovnika, više nego u svim općinama u županiji zajedno.

KRONOLOGIJA RATNIH ZBIVANJA: KRATKI PREGLED

Prostor Dubrovačko-neretvanske županije bio je izložen 1990-tih godina razornim napadima. Ratna razaranja i borbe za dubrovačko područje trajali su od prvih napada JNA 1. listopada 1991. godine do deblokade samoga grada 26. svibnja 1992. godine i potom do srpnja 1992. godine, kada je čitavo područje bilo oslobođeno. Bojište je obuhvaćalo područje tadašnjih triju općina: Ploča, Metkovića i Dubrovnika. Budući da je trajna geostrateška slaba strana toga dijela Hrvatske mala dubina teritorija, agresija nije izvedena po uobičajenom modelu koordiniranog djelovanja pobunjenih Srba (kojih je u županiji, zapravo, bio neznatan broj¹) i JNA, već je područje bilo izloženo napadima iz istočne Hercegovine, a potom i iz Crne Gore (slika 1). Područje Konavala i dubrovačkog primorja zauzele su snage JNA u listopadu 1991. godine, a sam se Dubrovnik našao u potpunom obruču. Grad je gađan s mora, iz zraka, te s položaja na brdima iznad grada (slika 2). Najveće razaranja Dubrovnik je pretrpio u studenome i prosincu 1991. godine, kada je oštećeno, porušeno i spaljeno više od 80% povijesne i kulturne baštine. Osobito važnu pobjedu ostvarila je Hrvatska vojska zaustavivši agresorsko napredovanje kod Stona. Nakon potpisivanja primirja u siječnju 1992. godine, rat je na dubrovačkom području bio slabijeg intenziteta, no novu opasnost, osobito za dolinu Neretve, donio je skori početak rata u Bosni i Hercegovini (Foretić, 1993.).

¹ Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Srbi su činili manje od 5% ukupnog stanovništva Dubrovačko-neretvanske županije.

Rebeka Mesarić Žabčić
**Posljedice
 Domovinskog rata:
 primjer Dubrovačko-
 neretvanske županije**

Slika 1.
 Karta strateško-ofenzivnog plana napada JNA, 1991. godine na Hrvatsku (izvor: <http://www.hrt.hr/arhiv/tudjman/domovinski.htm>)

Činjenice, slike, tragovi o uništavanju crkava, bolnica, škola, zaštićenih prirodnih krajolika toliko su potresni da se ni danas nakon toliko godina poslije oslobođenja dubrovačkog područja, ne može shvatiti zašto je „netko” imao potrebu uništavati kulturno-povijesnu baštinu, koja je stavljena pod zaštitu UNESCO-a i jedan od najljepših bisera Mediterana. Istovremeno, Dubrovnik je kolijevka hrvatske kulture, književnosti, znanosti, opće uljudbe i razvijenog osjećaja za odmjerenost, ljepotu i umjetnost, uz zapaženi doprinos u artikuliranju filozofske, jurističke i diplomatske misli. On je i otvoren grad, osobito zbog svoje turističke perspektive. Svatko tko podržava prethodno izrečene činjenice može zaključiti da je uništavanje Dubrovnika bio gubitak kako za hrvatsku, tako i za europsku kulturu!

Štete koje su nastale ratnim razaranja i počinjenim zločinima prema stanovništvu, štete zbog lišavanja života²,

2 Na dubrovačkom je području život izgubio ukupno 161 branitelj i 99 civila (podatci Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, siječanj 2009.). Psihosomatske posljedice rata na hrvatskim braniteljima s dubrovačkog područja najviše su vidljive u obliku PTSP-a, kao i na starijoj populaciji koja je tijekom ratnih razaranja izgubila člana/ove obitelji. Sama činjenica da je ratna agresija na dubrovačko područje trajala kraće u odnosu na druga područja Republike Hrvatske ne ublažava ljudske gubitke. Prema podatcima Centra za socijalni rad u gradu Dubrovniku bilo je od 5. prosinca 1992. do 25. listopada 1993. godine zbrinuto ukupno 44.124 prognanika i izbjeglica, dok je na otoku Korčuli ukupno registrirano 11.769 prognanika i izbjeglica, ukupno, dakle, 55.893 osobe.

narušavanja zdravlja i prouzročivanja invalidnosti, te psihosomatskih bolesti nisu nažalost tijekom srbijanske oružane agresije zaobišle niti dubrovačko područje. Njihove su posljedice prisutne i danas.

RATNE ŠTETE NA NEPOKRETNJOJ KULTURNOJ BAŠTINI NA DUBROVAČKO-NERETVANSKOM PODRUČJU

Područje Dubrovnika - Rijeka dubrovačka, Župa dubrovačka i Konavle tijekom rujna, listopada, studenoga i prosinca 1991. godine bili su izloženi nasrtajima agresora i tada su oštećeni i razoreni brojni objekti, među kojima su i renesansni dubrovački ljetnikovci, pojedini sakralni objekti i druge građevine u urbanim i ruralnim sredinama dubrovačkog područja bogate povijesti i tradicije. Do nezapamćenog razaranja dolazi poslije 9. studenoga 1991. godine, od kada se neprestano napada područje najuže povijesne jezgre, a 6. prosinca 1991. godine Dubrovnik doživljava dotad nezapamćeno razaranje. Sa Žarkovice (slika 2) i s brodova JNA projektilima je teško oštećeno 30% građevinskog fonda povijesne jezgre Dubrovnika, a 10% potpuno je uništeno u požarima prouzrokovanim zapaljivim projektilima. Oštećeni su mnogi reprezentativni objekti i njihovi dijelovi: palača Sponza, kupola Katedrale, crkva sv. Vlaha, Velika Onofrijeva fontana. Kraterima od eksplozija granata oštećena je kamena struktura pločnika Straduna (Place), središnje gradske ulice i jednog od simbola Dubrovnika.

Krajem svibnja i početkom lipnja 1992. godine, iako je prethodno dogovoren niz primirja, napadi se ponavljaju. Oštećena je ponovno palača Sponza, te Franjevački i Dominikanski samostan. Znatno je stradao i ljetnikovac Skočibuha, u kojem je Znanstvena biblioteka. Oštećeni su i mnogi stambeni i poslovni objekti u gradu, kao i gradske zidine. Šteta koja je učinjena napadima neizmjerena je, jer nije oštećen i uništen samo građevinski fond, već i povijesna i prirodna sredina dubrovačkog teritorija (Ukrainčik, 1991., Franić, 1992., Žile, 1993., Šehović, 1994.).³

Otok Lokrum površine 0,8 km² nalazi se ispred Dubrovnika. Udaljen je svega 700 metara jugoistočno od stare gradske jezgre, desetak minuta turističkom brodicom

³ Podatci o štetama navedeni su prema izvještajima Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Dubrovniku, Zavoda za obnovu Dubrovnika i Društva prijatelja dubrovačkih starina. U statističkim pregledima iskazan je ukupan broj oštećenih objekata prema vrstama i stupnju štete kako spomeničkog tako i ambijentalnog značenja, uključujući objekte na području povijesnih urbanističkih cjelina Dubrovnika i Stona.

Slika 2.
Pogled s Žarkovice s
koje je gađan grad
(Izvor: Dubrovački arhiv)

od Porporele. Gađan je s brodova i tenkova u više navrata tijekom listopada, studenog i prosinca 1991. godine. U napadima su oštećeni mnogi spomenički objekti: u sjevernom dijelu otoka Lazaret i Fort Royal, na jugoistočnom dijelu otoka u Portoču, Kuća lugara, a u jugozapadnom dijelu Benediktinski samostan, Maksimilijanov ljetnikovac i kapela Navještenja. Izravnim pogocima uništeno je oko 20% svih biljnih vrsta u botaničkom vrtu na otoku, iako je cjelina otoka Lokruma zaštićena kao posebni rezervat šumske vegetacije.⁴ Na otok su nakon obnove preselili Biološki institut HAZU, Prirodoslovni muzej i Memorijalni muzej Ruđera Boškovića.

U Čilipima je od ukupno 262 stambene cjeline, tj. kompleksna stambena gospodarstva, spaljeno 106 objekata, 28 je djelomično spaljeno, 36 oštećeno, a sve ostalo devastirano je i opljačkano. Potpuno su uništeni: dječji vrtić, škola, muzej, poljoprivredna zadruga, skladišta, trgovine, ugostiteljski objekti, uredi mjesne uprave, turističkog društva, kulturno-prosvjetnog društva, muzeja, biblioteka, crkva, župni ured, samostan časnih sestara, pošta, autobusne postaje, zračna luka, te neki sportski objekti.

Konavle su smještene na krajnjem jugu Dubrovačko-neretvanske županije i graniče s Bosnom i Hercegovinom

⁴ Posebnim rezervatom šumske vegetacije Lokrum je proglašen 1976. godine. Na otoku rastu autohtone biljne vrste kao što su mirta, planika, čempres, alepski bor, česmina i mnoge druge. U botaničkom vrtu rastu egzotične biljne vrste poput raznih vrsta palmi, cikasa, eukaliptusi, indijska smokva i mnoge tropske vrste. Ratnim razaranja najviše su stradala starija stabla eukaliptusa i bora.

i Crnom Gorom. Na 209,25 km² nalaze se 32 sela: Brotnice, Cavtat, Čilipi, Duba Konavoska, Dubravka, Dunave, Drvenik, Đurinići, Gabrile, Gruda, Jesenice, Komaji, Kuna Konavoska, Lovorno, Ljuta, Mihanići, Mikulići, Močići, Molunat, Obod, Pavlje Brdo, Pločice, Poljice, Popovići, Pridvorje, Radovčići, Stravča, Šilješki, Uskoplje, Vitaljina, Vodovađa, Zastolje, Zvekovića (stanje 2006. godine). Od listopada 1991. godine Konavle su okupirane, opljačkane i spaljene. U vrijeme agresije odvedeno je 650 krava s farme u Grudi te je opljačkan i odveden čitav stočni fond tadašnje općine. Stanovništvo je izbjeglo, te je s područja Konavala 1991. godine registrirano 7.000 prognanika.

Tablica 1.
 Ratne štete na kulturnoj
 baštini na dubrovačkom
 području⁵

POJEDINAČNI SPOMENICI KULTURE						
VRSTA SPOMENIKA KULTURE	0**	KATEGORIJA*			N	UKUPNO
		A	B	C		
Civilne građevine (dvorci, civilne kuće i sl.)	0	24	3	2	426	455
Obrambene građevine (stari gradovi, utvrde i sl.)	0	7	3	1	3	14
Sakralne građevine (I) (crkve)	0	7	5	6	40	58
Sakralne građevine (II) (samostanski kompleksi)	0	12	2	1	0	15
Javna plastika	0	2	1	0	0	3
Grobne građevine (grobља, grobovi, mauzoleji)	0	1	1	1	0	3
Privredne građevine	0	1	1	0	1	551
UKUPNO	0	54	16	11	470	551
POVIJESNE CJELINE						
VRSTA SPOMENIKA KULTURE	0	KATEGORIJA			N	UKUPNO
		A	B	C		
Povijesna memorijalna područja	0	0	0	0	0	0
Povijesne urbanističke cjeline	1	3	3	0	1	8
Povijesne ruralne sredine	0	0	2	0	27	29
Kompleksi povijesnih građevina	0	10	2	0	1	13
Arheološki lokaliteti i spomenici	0	1	0	0	0	1
UKUPNO	1	14	7	0	29	51

* Kategorija 2: A - nacionalni i svjetski značaj, B - regionalni značaj,
 C- lokalni značaj, N -neklasificirani objekti.

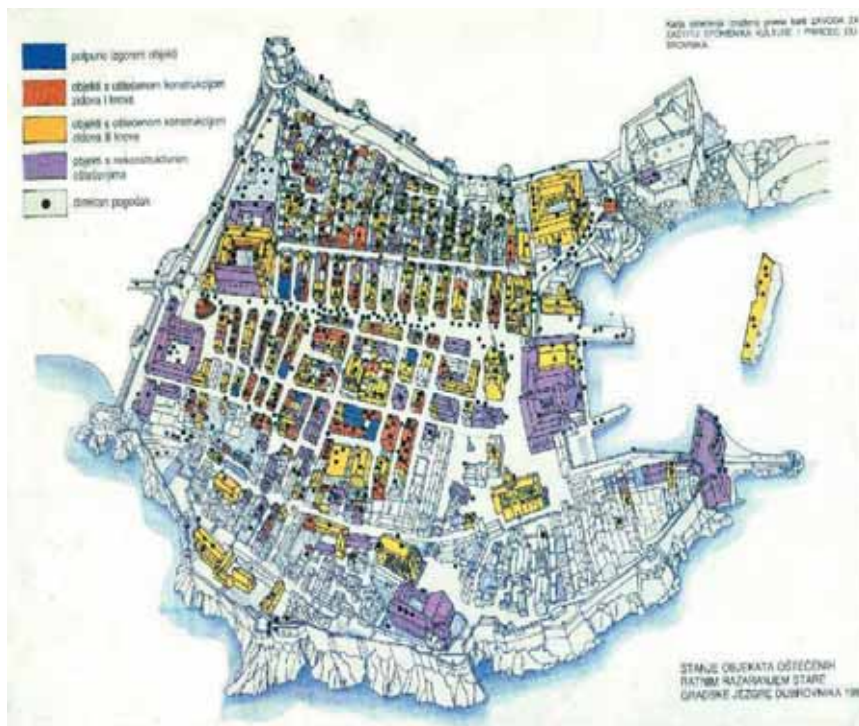
** Upisano u Popis svjetske baštine.

5 Prema podacima INDOK centra, Zavoda za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske. Preuzeto od Vlade Ukrajinčika, *Dubrovnik u ratu*, Dubrovnik, Matica hrvatska, 1993, str. 492-493.

STUPANJ ŠTETE

POJEDINAČNI SPOMENICI KULTURE						
VRSTA SPOMENIKA KULTURE	KATEGORIJA					UKUPNO
	0	A	B	C	N	
Lakše oštećeno	0	21	4	2	121	148
Teže oštećeno	0	20	8	2	202	232
Teško oštećeno	0	1	0	0	90	91
Razoreno	0	1	0	0	13	14
Nedostaju podatci o opsegu štete	0	11	4	7	44	66
UKUPNO	0	54	16	11	470	551

POVIJESNE CJELINE						
VRSTA SPOMENIKA KULTURE	KATEGORIJA					UKUPNO
	0	A	B	C	N	
Razoreno	0	6	3	0	1	10
Spaljeno	0	3	0	0	8	11
Djelomično razoreno	1	2	2	0	2	11
Oštećeno	0	1	1	0	18	20
Nadostaju podatci o opsegu štete	0	2	1	0	0	3
UKUPNO	1	14	7	0	29	51

Slika 3.

Stanje objekata oštećenih ratnim razaranjem stare gradske jezgre Dubrovnik 1991. godine
(Izvor: Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnik)

Prema podatcima iznesenim u tablici 1 može se zaključiti da su ratne štete na kulturnoj baštini na Dubrovačkom području nesumnjivo velike⁶ i težak su gubitak najvišeg dometa ne samo za hrvatsku, već i za europsku povijest, kulturu i znanost. Agresija pak na sam grad od strane JNA za svaku je osudu. Kroz povijest svoga postojanja, grad Dubrovnik nikada nije pretrpio takvu destrukciju.

Prema Općinskoj komisiji za popis i procjenu ratnih šteta u općini Dubrovnik najviše je oštećenih stambenih objekata bilo u gradovima Dubrovačko-neretvanske županije ili gradskim četvrtima, te većim priobalnim naseljima, budući su ta područja gušće izgrađena i naseljena (Pustić, 2000/2001.). Prema kategoriji štete, najviše je oštećeno stambenih objekata I. kategorije (2.312 objekata) na području Ploča, Pila, Grada, Gruža, Lapada, Montovjerne, Cavtata, Slanog, Grude, Mokošice i Župe. (Izvor: Općinska komisija za popis i procjenu ratnih šteta u općini Dubrovnik).

POSILIJERATNA IZOLACIJA GRADA I GOSPODARSKA DEPRESIJA

Na dubrovačkom je području svaki pojedini segment gospodarstva djelomično ili potpuno uništen ratnim razaranja. Razrada i provedba njihove obnove bila je nakon povratka stanovništva na dubrovačko područje dug, sukcesivan i interakcijski posao što se u samom početku uglavnom očitivalo u poslijeratnoj izolaciji grada i gospodarskoj depresiji.

Poslijeratna gospodarska depresija posljedica je uništenja tvornica koje su radile prije Domovinskog rata kao npr. u Dubrovniku: TUP (Tvornica ugljenogرافitnih proizvoda), Radeljević, Tvornica "Jadranka", Pekara "Orlando"; u Župi Tvornica kože; u Banićima, Agrokoka; u Stonu, Solana i proizvodnja kamenica; u Konavlima, Konavalske mljekare, itd. Tek su se nekoliko posljednjih godina neke gospodarske djelatnosti uspjele rehabilitirati (npr. Solana u Stonu, proizvodnja kamenica), a neke nikada neće (npr. Radeljević, Tvornica kože u Župi). Na području Konavala⁷, koje su uvijek bile orijentirane na zemljoradnju kao

6 Na dubrovačkom je području najviše oštećeno objekata N - kategorije (nekategorizirani objekti), ukupno 499, u kategoriji A (nacionalni i svjetski značaj) oštećeno je ukupno 68 objekata, u kategoriji B (regionalni značaj) oštećeno ih je ukupno 23, dok je objekata lokalnog značaja (C) oštećeno ukupno 11.

7 Kulturno-povijesni, pejzažni i geopolitički identitet Konavala prepoznatljiv je bio čak i u ratnim ostacima materijalnih tvorevina i dobara, pa je stoga u isto vrijeme cjelokupno povijesno nasljeđe u Konavlima životni resurs.

osnovnu djelatnost, privreda se temeljila na prirodnim resursima tj. na proizvodnji vina, maslinovog ulja, sezonskih kultura voća i povrća i na stočarstvu. Prednost se, dakle daje maksimalnom iskorištavanju prirodnih uvjeta i razvitku mediteranske poljoprivrede.

Rješavanje problema vezanih uz obnovu gospodarstva, kao i ponovnog aktiviranja grada Dubrovnika kao jedne od najpoželjnijih destinacija za odmor u Republici Hrvatskoj bilo je mukotrpno s obzirom da su u poslijeratnim godinama strani turisti na grad upravo zbog rata gledali s nevjericom. No, s vremenom, a osobito nakon 2000. godine, Dubrovnik postaje jedno od najpoželjnijih europskih odredišta za strane, ali i domaće turiste, a zidine postaju najposjećeniji objekt/spomenik kulture u Republici Hrvatskoj. No, premda se Dubrovnik u svijetu smatra važnom turističkom destinacijom, sami su Dubrovčani ogorčeni na gradske vlasti, zato što odobravaju dolazak velikog broja *cruisera* pred grad s gostima koji nisu velike platežne moći. Umjesto da postaje elitna destinacija za imućnije strance, on se pretvorio u svojevrzni „punkt“ za kratak obilazak, onako kako je to osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća bila Venecija.

Prirodne datosti Dubrovačko-neretvanske županije upućuju na velike razvojne mogućnosti turizma i na vrlo velike mogućnosti razvoja poljoprivrede. Širok mozaik tipova tala i mikroklima te geografski smještaj, omogućuju uzgoj svih vrsta poljoprivrednih biljaka kao malo gdje u Hrvatskoj. Na području županije uzgajaju se najosjetljivije vrste voćaka kao što su agrumi, povrće i cvijeće na otvorenim površinama, vinova loza s vrhunskim bijelim i crnim vinima zaštićenog podrijetla, masline koje izdržavaju više-mjesečne ljetne suše, te posebno riba i školjkaša.

Razvitak grada Dubrovnika trebao bi se temeljiti na intenzivnijem razvitku poljodjelstva, na razvitku ekološki prihvatljivih manjih proizvoljnih pogona, intenzivnijem razvitku obrtništva, otvaranju manjih pogona i radionica, te visokom turizmu i pretvaranju grada u ekskluzivnu turističku destinaciju. Pomorstvo ima realne pretpostavke da zadrži svoje mjesto u gospodarskoj strukturi područja, a graditeljstvo, trgovina i komunalna djelatnost mogle bi iskoristiti pogodnosti razvitka gospodarskih kapaciteta. U neposrednoj blizini grada trebalo bi očekivati da će se daljnjom urbanizacijom više osamostaliti prigradsko područje Rijeke dubrovačke, a Dubrovnik bi se trebao razvijati kao regionalno središte s mogućnostima razvitka brojnih radnih i uslužnih funkcija koje su potrebne županiji, gradu te odgovarajućem gravitacijskom području.

ZAKLJUČAK

Činjenica da je dubrovačko područje bilo 1990-ih godina izloženo ratnim razaranjima, nikoga ne može ostaviti ravnodušnim. U ovom je prilogu predočen opis oštećenja na najvažnijim i najkarakterističnijim objektima-spomenicima te veći dio ratnih razaranja i njegovih posljedica. Detaljnu sliku oštećenja pokazuju brojčani pokazatelji i podatci. U sjevernom dijelu staroga grada od ukupno 337 objekata oštećenih je 243 ili 69,4%, a u južnom je od ukupno 487 objekata oštećeno 227 objekta ili 46,6%. Teško je oštećeno 30% građevinskog fonda povijesne jezgre Dubrovnika, a 10% potpuno je uništeno u požarima prouzrokovanim zapaljivim projektilima; ukupno u Dubrovačko-neretvanskoj županiji 7.771 objekt. Prema kategoriji štete najviše je oštećeno objekata I. kategorije (2.312) i to na području Dubrovnika, Župe dubrovačke, Stona, Cavtata, Slanog, Čilipa itd. Znatnih oštećenja nisu bili pošteđeni ni otok Lokrum, uvala Prapratno, šmrikova stabla u Platu, Arboretum Trsteno itd.

Na temelju ovoga sažetog prikaza i osnovnih podataka o ratnim razaranjima na nepokretnoj kulturnoj i drugoj baštini, jasno se nameće zaključak da su sociokulturne posljedice Domovinskog rata u Dubrovačko-neretvanskoj županiji izrazito velike i nepovoljne.

LITERATURA

- FORETIĆ, M. (1993.), *Dubrovnik u ratu*, Dubrovnik, Matica Hrvatska Ogranak Dubrovnik.
- FRANIĆ, Z. (1992.), Oštećenja stare gradske jezgre Dubrovnika nastala ratnim razaranjem listopad-studeni-prosinac 1991. godine. *Dubrovnik, časopis za književnost i znanost*, Matica hrvatska. Vol. 3, br. 2-3, 486-507.
- KAČIĆ, H. (1993.) Dubrovnik i pogube rata, *Dubrovnik u ratu*, Dubrovnik, Matica Hrvatska Ogranak Dubrovnik.
- KERNER, M. (1997.), *Dubrovačka apokalipsa: ratne fotografije Miro Kerner, :1991. - 1992.*, Dubrovnik, Matica hrvatska.
- LANG, S. (1997.), *Dnevnik Libertas: dubrovački ratni zapisi*, Zagreb, Pegaz.

- MAROEVIĆ, T. (1993.), Dubrovnik opkoljen,
Dubrovnik u ratu, Dubrovnik, Matica Hrvatska
Ogranak Dubrovnik.
- OBRADOVIĆ, Đ. (1992.), *Stradanje Dubrovnika*,
četvrto dopunjeno izdanje, Dubrovnik, Dubrovački
vjesnik.
- PUSTIĆ, V. (2000/2001.), Izvješće o provedenim
restauratorskim zahvatima na umjetninama
s dubrovačkog područja stradalim u tijeku
Domovinskog rata, *Godišnjak zaštite spomenika
kulture Hrvatske*, Ministarstvo kulture, br. 26/27,
167-175.
- ŠEHOVIĆ, F. (1994.) *Dubrovački ratni dnevnik : zla kob
zaborava: (rujan, listopad, studeni, prosinac 1991.)*,
Zagreb, Bill Commerce.
- UKRAINČIK, V. (1991.), Ratna razaranja na području
Dubrovnika, *Građevinar, časopis Hrvatskog saveza
građevinara*, Vol. 43, br. 12, 597-610.
- ŽILE, I. (1993.), Ratna razaranja spomeničke baštine
u Dubrovniku i okolici, *Radovi Instituta za povijest
umjetnosti*, Vol. 17, br. 1, 64-79.

Rebeka Mesarić Žabčić
**Posljedice
Domovinskog rata:
primjer Dubrovačko-
neretvanske županije**

IZVORI

<http://www.hrt.hr/arhiv/tudjman/domovinski.htm>

Popis stanovništva 1991. Zagreb, Državni zavod za
statistiku, 1992.

Popis stanovništva 2001. Zagreb, Državni zavod za
statistiku, 2002.

Preliminarni izvještaj o ratnom razaranju stare jezgre
Dubrovnika, Listopad - Studeni - Prosinac 1991.,
Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode
Dubrovnika, 1992.

Podatci o razaranjima sakralnih objekata u dubrovačkoj
Općini - Biskupski ordinarijat, 1991.

Podatci Ministarstva obitelji, branitelja i
međugeneracijske solidarnosti, siječanj 2009.